نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال چهاردهم، شماره ۳۵، زمستان ۹۳

تحلیل اثرات اقتصادی- اجتماعی احداث دیوار مرزی بر مناطق روستایی سیستان

دریافت مقاله:۹۲/۹/۲۶ پذیرش نهایی:۹۳/۹/۲۷
صفحات:۱۱۶-۹۵

محمودرضا میرلطفی: استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه زابل[۱]
Email: MMirlotfi@uoz.ac.ir
میثم بندانی: مربی جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، گروه جغرافیا، دانشگاه زابل
Email: Meisambandani@uoz.ac.ir
مهدی نادریان‌فر: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زابل
Email: Naderian.Mehdi@gmail.com

چکیده

خشکسالی‌های پیاپی در دوره‌های اخیر و کاهش فعالیت‌های کشاورزی، باعث گردیده که مبادلات تجاری (رسمی و غیر رسمی) مرزنشینان سیستان نسبت به گذشته پر رنگ‌تر گردد. بر این اساس بخش قابل توجهی از درآمدهای ساکنین منطقه و روستاییان به صورت مستقیم و غیر مستقیم از طریق مرز تأمین می‌گردید. اما با احداث دیوار بتنی در حاشیه مرز سیستان و افغانستان این فعالیت‌ها دچار چالش شده است. بر این اساس، هدف پژوهش حاضر، تحلیل اثرات اقتصادی- اجتماعی احداث دیوار مرزی، بر مناطق روستایی سیستان می‌باشد. روش تحقیق حاضر توصیفی - تحلیلی، مبتنی بر بررسی منابع کتابخانه‌ای، بررسی‌های میدانی و تکمیل پرسش‌نامه بوده است. حجم جامعه نمونه ۳۸۴ سرپرست خانوار در ۴۰ روستا بوده که بر حسب فاصله از مرز و با روش تخصیص متناسب به صورت تصادفی بدست آمده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد گرچه احداث دیوار در حاشیه مرز پیامدهای اقتصادی و اجتماعی منفی از قبیل کاهش درآمد و مهاجرت روستاییان را موجب شده است، اما اثرات مثبتی همچون کاهش قاچاق سوخت و کالا را نیز درپی داشته است.

کلید واژگان: خشکسالی، دیوارحاشیه مرز، اثرات اقتصادی و اجتماعی، قاچاق، سیستان.

---

[۱]. **نویسنده مسئول:** استان سیستان و بلوچستان- شهرستان زابل- میدان جهاد- دانشگاه زابل- گروه جغرافیا

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

مقدمه

مرز مفهومی است که به صورت تعیین خطوط جدا کننده قلمرو دو کشور می‌باشد و خطوط مرزی، خطوط اعتباری و قراردادی هستند که به منظور تحدید یک واحد سیاسی بر روی زمین مشخص می‌شوند این خطوط، ضمن تعیین حدود قلمرو حکومت، تعیین کننده اختیارات دولت آن حکومت نیز هستند (میرحیدر،۱۳۸۰: ۱۶۱). در همین رابطه وضعیت مرز و مناطق مرزی در اوضاع سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یک کشور تأثیر مستقیم دارد؛ بنابراین توجه به وضعیت مرزها همواره و در همه زمان‌ها از اهمیت خاص و اولویت ویژه‌ای برخوردار بوده است. مرزهای اکثر کشورهای در حال توسعه سطح قابل توجهی از نیاز مردم مرزنشین را از طریق مبادلات مرزی تأمین می‌کند. این‌گونه مبادلات علیرغم غیر رسمی و محلی بودن آن دارای نقش پر اهمیتی در مبادلات میان کشورهای همسایه بوده و باعث بهبود زندگی ساکنان نقاط مرزی می‌شود (رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۳). در واقع مرزها با توجه به باز یا بسته بودن بر زوال یا شکوفا شدن شهرها و روستاهای مجاور خود مؤثر می‌باشند و همچنین افزایش یا کاهش مسائل و مشکلات مرزی، رابطه مستقیمی با وضعیت اقتصادی و اجتماعی مرزنشینان دارد (بشیری،۱۳۸۷ :۱۹۹).

منطقه سیستان با توجه به موقعیت طبیعی (سرزمین دشت و هموار، بارندگی کم و گرمای شدید تابستان، طغیان رودخانه، خشکسالی و طوفان‌های ماسه) و سیاسی (منطقه مرزی، دوری از مناطق جمعیّتی و مرکز ایران)، همواره جزء مناطق کم توسعه‌یافته و محروم کشور بوده است و ساکنین آن اعم از شهری و روستایی پیوسته با مشکلات اقتصادی - اجتماعی زیادی روبرو بوده‌اند (میرلطفی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۵)، در این منطقه از گذشته‌های دور تبادلات تجاری مرزنشینان با کشور افغانستان، رواج داشته و خود به نوعی تجارت در این منطقه تبدیل شده بود و معیشت بسیاری از مردم سیستان را تأمین می‌نموده است. خشکسالی‌های پیاپی در دوره‌های اخیر و کاهش فعالیت‌های کشاورزی، باعث گردیده که مبادلات تجاری (رسمی و غیر رسمی) مرزنشینان نسبت به گذشته پر رنگ‌تر گردد، بر این اساس بخش قابل توجهی از درآمدهای ساکنین منطقه و روستاییان به صورت مستقیم و غیر مستقیم از طریق مرز تأمین می‌شده است. از طرفی دیگر باز بودن مرز منجر به انواع شرارت‌ها و ناامنی‌ها در سطح منطقه گردید. بر این اساس در اردیبهشت سال ۱۳۸۸ طرح احداث دیوار امنیتی مرز سیستان و افغانستان مورد تصویب قرار گرفت و به موجب آن، مرز مشترک سیستان و افغانستان توسط نیروهای نظامی (به عنوان بخشی از طرح برقراری امنیت) دیوارکشی گردید. در این راستا بسته شدن مرز چالش‌هایی را در زندگی روستاییان موجب

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

گردیده است، به نحوی که محققان را به بررسی اثـرات اقتصـادی- اجتمـاعی احـداث دیـوار در حاشیه مرز، بر روی مناطق روستایی سیستان تشویق نموده است. بر این اساس، تحقیق حاضـر، در جهت پاسخ به پرسش‌های زیر می‌باشد:

۱ - پیامدهای اقتصادی احداث دیوار در حاشیه مرز، بر زنـدگی روسـتاییان منطقـه سیسـتان چگونه است؟

۲- پیامدهای اجتماعی احداث دیوار در حاشیه مرز، بـر زنـدگی روسـتاییان منطقـه سیسـتان چگونه است؟

مبانی نظری

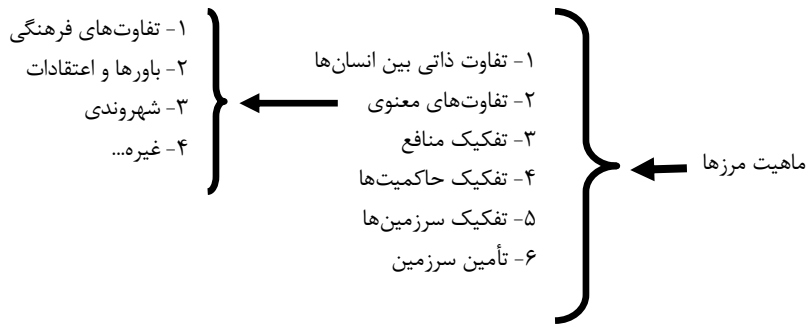
مرز مفهومی است که به صورت تعیین خطوط جدا کننده قلمـرو دو کشـور مـی‌باشـد. اولـین مباحث مرز به راتزل (پدر جغرافیای سیاسی) بر می‌گردد که تغییر و تحـول مـرزی را ناشـی از رفتار ارگانیکی دولت مطرح می‌کند (ایلکا و دین‌پنـاه، ۱۳۹۰؛ ۵۷). امـروزه تعـاریف متفـاوتی از مرز ارایه شده است (جدول ۱). مروری بر این تعریف‌ها نشان می‌دهـد در عـین کثـرت و تنـوع تعریف‌ها و تعبیرها، ماهیت مرز واحد است. اما هر یک از تعریف‌هـا دارای جنبـه‌هـای مختلفـی است که براساس زمینه فکـری و برداشـت علمـی تعریـف کننـده، بـه منظـور انطبـاق مـرز بـا کارکردهای مختلف مورد توجه آن‌ها تفسیر و تعبیر شده است.

مرزها معمولاً به طور مصنوعی و به شکل‌های قراردادی ترسیم می‌شوند و بـه نوبـه خـود، بـه صورت پدیده‌های اقتصادی- اجتماعی بروز عینی می‌یابند. این معنی تا آن جا پیش رفته اسـت که بعضی معتقدند، مرزها دارای یک چرخه حیاتی هستند؛ به این معنی که «متولد مـی‌شـوند، مراحل رشد و توسعه چندی را پشت سر می‌گذارند و سرانجام می‌میرند. بنابراین، بسیار طبیعـی است که مناطق مرزی در معرض تغییر و تحول دایمی باشند» (ایلکـا و دیـن‌پنـاه، ۱۳۹۰: ۵۷) البته، حتی زمانی که مرزهای سیاسی تغییر کرده و یا اصولاً از میان بروند، اثـر اجتمـاعی آن‌هـا ممکن است تا مدت‌ها دوام آورده، تأثیر آن به عنوان حد جداکننده ماندگار باقی بمانـد (همـان، ۵۸).

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

جدول (۱). تعاریف مرز از دیدگاه اندیشمندان

ترتیب	تعریف	منبع
۱	مرز، خطوط اعتباری و قراردادی هستند که به منظور تحدید یک واحد سیاسی بر روی زمین مشخص می‌شوند	میرحیدر،۱۳۸۰: ۱۶۱
۲	مرزها، تفکیک قلمرو سیاسی ممالک مختلف است زیرا مرزها بیش از آنکه مشخص کننده محیط طبیعی باشند متمایز کننده حاکمیت ملل هستند.	معتمدنژاد،۱۳۴۷: ۸۰
۳	مرز، رابطه میان جغرافیا و سیاست و تأثیر متقابل این دو را به خوبی آشکار می‌سازد زیرا دولت‌ها برای مشخص کردن قلمرو خود، نیاز به تعیین مرز دارند.	میرحیدر، ۱۳۸۰: ۲۴
۴	مرز، خط پیرامونی است که بخش پایانی گستره‌ی فعالیت یک ملت را مشخص می‌کند و جنبه سیاسی دارد.	مجتهدزاده، ۱۳۸۱: ۴۰
۵	مرز، از نشانه‌های تفکیک دولت‌ها است که با خط باریک و نازکی دو دولت را از هم جدا می‌کند و قلمرو رسمی اعمال اراده‌ی سیاسی آن‌ها را نشان می‌دهد.	حافظ‌نیا، ۱۳۸۱: ۳۰۰
۶	مرز، در روی نقشه‌ها به صورت خطوطی ظاهر می‌شوند که قلمرو حاکمیت هر کشوری را نشان می‌دهند.	Glassner,1993:76
۷	مرز، مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از دیگر واحدها است که وحدت سیاسی را در یک سرزمین که ممکن است فاقد هرگونه وحدت طبیعی یا انسانی باشد، ممکن می‌سازد.	قالیباف و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۳.
۸	مرز، مفهومی با نگاه از بیرون به درون است که افتراق و جدایی را نشان می‌دهد.	Taylor,1991:145
۹	مرز، به یک خط اشاره دارد و سرحد اشاره به یک ناحیه یا محدوده مرزی دارد.	پرسکات، ۱۳۵۸: ۱۳

نمودار (۱) ماهیت فلسفی مرزها (مأخذ: حافظ نیا و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۲).

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

به طور کلی مرزها دارای کارکردهایی می‌باشند که مهم‌ترین آن‌ها کارکرد اقتصادی و اجتماعی می‌باشد که در ادامه اشاره می‌گردد.

۱ـ کارکرد اجتماعی مرزها: مفهوم مرز اجتماعی در مورد تمام مرزهای سیاسی القا می‌شود. زیرا عملاً تمام این مرزها محدوده‌هایی را محصور کرده‌اند که دارای جمعیت‌هایی از لحاظ اجتماعی یکپارچه می‌باشند. از آنجایی که تمام کشورها دوست دارند که ویژگی‌ها و مشخصات اجتماعی‌شان را حفظ کنند، مرزها به عنوان یک مانع در تعامل اجتماعی بین کشورهای مجاور عمل می‌کنند (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۵).

۲ـ کارکرد اقتصادی مرز: نظام اقتصاد جهانی به تعدادی زیر نظام مجاور (یعنی کشورها) تقسیم شده است. هر کشور به عنوان یک زیر نظام مجزا دارای سیاست و برنامه‌های اقتصادی خاص خود است. بنابراین مرزهای بین‌المللی هم از لحاظ اقتصادی مهم هستند و هم به عنوان موانع اقتصادی عمل می‌کنند. زیرا در مرزها کنترل حرکت و مبادله کالا صورت می‌گیرد و تعرفه‌های گمرکی برای واردات کالاهای قانونی باید در مرزها پرداخت شوند و جلوگیری از قاچاق کالا از این مرزها صورت می‌گیرد. همچنین برای جلوگیری از رقابت، ورود کالاهای خارجی با وضع تعرفه‌های گمرکی کنترل می‌شوند. اختلاف قیمت در دو سوی مرز نیز از اثر مشخصی است که نقش اقتصادی مرزها بر روی قیمت کالاها دارد (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۶). اهمیت مناطق مرزی باعث شده تا در دهه‌های اخیر در تحقیقات اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی به مناطق مرزی و تأثیرات مرزی توجه شود، و بسیاری از محققین در زمینه تحقیق پیرامون مرز ترغیب شده‌اند، این رغبت و علاقه وافر به مناطق مرزی از این نشأت گرفته است که این مناطق جغرافیایی ویژه ممکن است موجب ایجاد سازگاری و همسانی اقتصادی در همگرایی بین کشورها گردند(Niebuhr, 2004: 71). به طوری که ضمن رفع نیاز مرزنشینان از طریق مبادلات مرزی، این گونه مبادلات به توسعه همکاری‌های متقابل اقتصادی، گسترش بازارهای مرزی محلی، ایجاد صلح و ثبات در مناطق مرزنشین و بالاخره بهبود امنیت در این مناطق و بهبود زیرساخت‌ها و خدمات مورد نیاز منطقه را به همراه می‌آورد (فال‌سلیمان و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۵۱). در مجموع اقتصاد مرزی نقشی اساسی در کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی و آشنایی بیشتر، تسریع در همکاری بین نواحی مرزی ایفا می‌کند.

به هر حال همان گونه که قبلاً اشاره شد نقش خط مرزی در اصل جدا کردن خاک دو کشور از یکدیگر است. اگر خط مرزی در عین جدا کردن خاک دو کشور، دو قوم و ملت مختلف را از یکدیگر جدا کند، آنرا می‌توان بهترین نوع خط مرزی نامید؛ مرزها بر حسب پیدایش به ۲ نوع

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

تقسیم‌بندی می‌شوند، یکی از جهت تطبیق یا عدم تطبیق با عـوارض طبیعـی و دیگـر از جهـت چگونگی پدید آمدن و درجه تطبیق آن‌ها با پراکندگی گروه‌های قومی-زبانی (میرحیدر، ۱۳۸۵: ۱۶۴). بر این اساس برای جدا کردن قومیت‌ها از انواع خطوط جدا کننده مانند ایجاد دیوارهـای مرزی بین دو کشور استفاده می‌شود.

پیرامون مناطق مرزی نظریات مختلفی وجود دارد. نیلز هانس[۱] در سال ۱۹۷۸میلادی مطالعات زیادی را در مورد مرزها انجام داد، هانس در بررسی‌های خود با توجه به نظریات کریستالر و لوش[۲] به نکات مثبت و منفی مناطق مرزی می‌پردازد. وی محرومیت، توسعه‌نیافتگی و حاشیه‌ای بودن را از جمله نکات منفی مرزها محسوب کرده و خطر تهدیدات نظامی را به عنوان مهم‌ترین نکته منفی در مرزها می‌داند. در همین راستا جونز[۳] و وایلد[۴] مناطق مرزی را به عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه نیافته می‌شناسند. این حاشیه‌ای بودن اگرچه معلول شرایط جغرافیایی می‌باشد اما با برقراری مرز بین دو کشور، این فضاها از یکدیگر می‌گسلند و حاشیه‌ای می‌شوند که این خود علت عقب‌ماندگی است (کامران و همکاران،۱۳۸۸: ۸). مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مرز بین کشورهای مجاور و آسیب-پذیری و تهدیدات مختلف در این مناطق اهمیت ویژه‌ای را در فرایند برنامه‌ریزی‌های توسعه، امنیت و آمایش کشور به مناطق مرزی داده است (احمدی‌پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۲). در همین راستا جونز و وایلد (۱۹۹۴)، در تحقیقی به تحلیل تغییرات فضایی- ساختاری در مرز پیشین دو پاره آلمان پس از برقراری مرز و برداشتن موانع مرزی پرداخته‌اند. به عقیده جونز و وایلد، مناطق مرزی به عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه نیافته شناخته می‌شوند. این حاشیه‌ای بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد، اما خود پدیده مرزی بودن بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد. چاندویت[۵] و همکاران (۲۰۰۴)، معتقدند مردم ساکن در نواحی مرزی کشورهای همسایه می‌توانند در کنار هم و با هم از فرصت‌ها و منافع مشترک استفاده نمایند و این امر می‌تواند منجر به دوستی و تفاهم طرفین، امنیت رونق اقتصادی و توسعه، ایجاد فرصت‌های شغلی و شکل‌گیری یک نوع مزیت نسبی در مناطق مرزی گردد. ابراهیم‌زاده و همکاران (۱۳۹۱)، در تحقیقی که در شهرهای مرزی

[1] .Hansen
[2] .Losch
[3] .Jonse
[4] .Wild
[5] chandoevwit

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

کرمانشاه انجام دادند به این نتیجه رسیدند که شهرهای مرزی استان کرمانشاه تحت تأثیر مرزی بودن قرار گرفته‌اند و ضمن استفاده از این موقعیت و شکل‌گیری ساختار اقتصادیشان در این زمینه، در دیگر بخش‌ها علیرغم داشتن پتانسیل‌های قابل توجه، بهره‌گیری لازم به عمل نیامده است. رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۷)، گسترش مبادلات تجاری مرزی را در استمرار و پایداری دوستی و تفاهم طرفین، امنیت و رونق اقتصادی و توسعه، ایجاد فرصت‌های شغلی و شکل‌گیری یک نوع مزیت نسبی در مناطق مرزی دانسته است. فتح‌الهی و همکاران (۱۳۹۰)، به نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت اقتصادی منطقه مرزی مهران پرداخته‌اند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که بازارچه‌های مرزی نتوانسته‌اند وضعیت اشتغال و درآمد مرزنشینان را ارتقاء ببخشند اما تا حدود زیادی باعث کاهش قاچاق شده‌اند. در مورد مرز و بازارچه‌های مرزی و تأثیر آن بر افزایش درآمد مطالعات فراوانی صورت گرفته است ولی پیرامون بسته شدن مرز و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی آن تاکنون در سطح کشور هیچ نوع تحقیقی صورت نگرفته است. لذا در این پژوهش به تحلیل اثرات اقتصادی- اجتماعی احداث دیوار در حاشیه مرز سیستان و افغانستان بر مناطق روستایی صورت گرفته است.

مواد و روش‌ها

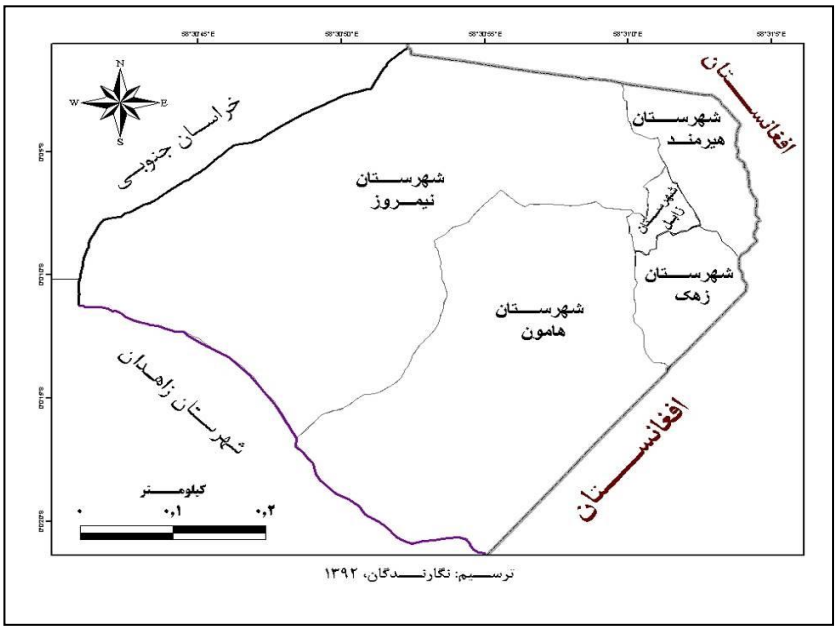
منطقه مورد مطالعه

دشت سیستان با وسعت ۱۵۲۰۰ کیلومترمربع در منتهی‌الیه مرز شرقی ایران قرار دارد؛ این منطقه بین ۳۰ درجه و ۷ دقیقه الی ۳۱ درجه و ۲۹ دقیقه عرض شمالی و ۵۹ درجه و ۵۸ دقیقه الی ۶۱ درجه و ۵۰ دقیقه طول شرقی قرار دارد(شکل ۲). که از شرق به افغانستان، از جنوب به بلوچستان، از مغرب و شمال‌غربی به دشت لوت و نهبندان در استان خراسان‌جنوبی محدود شده است. سیستان دارای ۵ شهرستان (زابل، زهک، نیمروز، هامون و هیرمند) و ۸۸۵ آبادی دارای سکنه است (معاونت برنامه‌ریزی استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۰).

براساس آمار ۳۰ ساله هواشناسی زابل (۲۰۰۹ - ۱۹۸۰)، در این منطقه به طور متوسط سالیانه بیش از ۳۰۰ روز خشکی وجود دارد. اقلیم آن به روش گوسن، بیابانی و به روش کوپن، خشک بسیار گرم با تابستان خشک و به روش تحلیل خوشه‌ای بسیار کم بارش، گرم و خشک می‌باشد. از خصوصیات مهم اقلیمی این منطقه می‌توان به وزش بادهای شدید (۱۲۰ روزه سیستان)، میانگین تعداد روزهای آفتابی سالیانه بیش از ۲۶۰ روز تابش آفتاب، دامنه تغییرات زیاد دما در شبانه روز، بارندگی متوسط سالیانه (۶۴ میلی‌متر) با پراکندگی نامناسب، بالا بودن دما و تعداد ساعات آفتابی را نام برد (طاوسی و رئیس‌پور،۱۳۸۹: ۹۷). باد ۱۲۰ روزه سیستان از

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

معروف‌ترین بادهای محلی ایران می‌باشد که سرعت وزش آن به ۱۲۰ کیلومتر بر ساعت نیز می‌رسد. وزش این بادها از اواخر اردیبهشت‌ماه تا اواخر شهریورماه ادامه دارد. از دیگر بادهای سیستان، باد گاوکش می‌باشد که در زمستان می‌وزد. این باد، گاهی درجه سرمای سیستان را ۱۵ تا ۲۰ درجه زیر صفر برده و خسارات فراوانی را باعث می‌گردد (مهندسین مشاور فرپاک،۱۳۶۳: ۲۰). جهت غالب وزش باد در همه فصول سال، جهات شمال و شمال‌غربی می‌باشد و بیشترین تواتر وزش باد مربوط به ماه‌های گرم سال بوده که حدود ۸۰ درصد فراوانی مشاهده شده را به خود اختصاص می‌دهد. با توجه به خشک شدن دریاچه هامون، کاهش رطوبت خاک، کمبود پوشش گیاهی و بالا بودن شدت و فراوانی این بادها، افزایش روزهای طوفانی همراه با گرد و غبار را در منطقه شاهد هستیم. طبق برآوردی که از تعداد روزهای توأم با طوفان و گرد و غبار برای یک دوره‌ی ۱۰ ساله در سطح کشور به عمل آمده، منطقه سیستان با بیش از ۱۵۰۰ روز، بالاترین نسبت را در سطح کشور به خود اختصاص داده است. به هر حال، وزش بادهای ۱۲۰ روزه تأثیر غیرقابل اجتنابی بر تمامی جنبه‌های اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی منطقه دارد (خسروی، ۱۳۸۷: ۱۹).

شکل (۲) موقعیت محدوده مورد مطالعه

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

در طول تاریخ با توجه به اراضی هموار و مستعد دشت و همچنین آب هیرمند، فعالیت‌های عمده منطقه سیستان بر پایه کشاورزی استوار بوده است. البته کشاورزی منطقه همواره با مسائلی بسیاری از جمله نوسانات آب هیرمند و کاهش شدید حجم فعالیت‌های کشاورزی مواجه بوده است. در این راستا خشکسالی‌های سیستان در گذشته، بارها حیات اجتماعی و اقتصادی منطقه را به خطر انداخته و تاریخ سیستان مکرراً از این وقایع (خشکسالی‌های ۱۳۴۹ و ۸۴- ۱۳۷۷) یاد می‌کند. این خشکسالی‌ها منابع درآمدی مردم بالاخص روستاییان را مورد تهدید قرار داده است (جدول ۲).

جدول (۲) مقایسه وضعیت اقتصاد روستایی سیستان قبل و بعد از خشکسالی۱۳۸۴- ۱۳۷۷

متغیر	۱۳۷۶-۷۷	۱۳۸۳ - ۸۴	درصد کاهش	میزان خسارت (میلیون ریال)
سطح زیر کشت محصولات زراعی(هکتار)	۱۱۹۶۲۴	۲۵۴۰۷	۲۱/۲۳	۲۲۴۲۰۰۰
مساحت باغ‌ها(هکتار)	۲۳۰۶	۴۰۵	۱۷/۵۶	
میزان تولید محصولات زراعی(تن)	۱۰۵۲۷۹۲	۲۲۵۹۹۸	۲۱/۴۶	
میزان تولید محصولات باغی(تن)	۱۳۲۵۳/۶۹	۱۷۷	۱/۳۳	
میزان دام(رأس)	۱۸۰۱۲۲۲	۱۳۷۲۶۰۷	۲۳/۷۹	۲۵۷۶۸۷/۳۲
میزان ظرفیت تولید آبزیان(تن)	۱۳۶۸۶	صفر	۱۰۰	۵۸۸۰۰۰
میانگین سالانه تولید حصیر(میلیون مترمربع)	۳۰	صفر	۱۰۰	۶۳۰۰۰۰
میزان تولید علوفه و نی دریاچه هامون(تن)	۱۵۱۷۳۳	صفر	۱۰۰	۹۹۱۹۹۵۷/۱۷۹

مأخذ: بیک‌محمدی و همکاران، ۱۳۸۴: ۷۲- ۵۳.

پسایند فرایند فوق باعث از بین رفتن منابع درآمدی روستاییان و استفاده از مرز (رسمی و غیررسمی) برای مقابله با معضلات خشکسالی بود، که سبب گرایش گروهی از نیروهای فعال به مشاغل غیر کشاورزی– تولیدی به‌ویژه قاچاق کالا و سوخت در منطقه شده است.

روش تحقیق

این پژوهش از نوع کاربردی بوده و از روش توصیفی - تحلیلی جهت بررسی پارامترهای مورد بررسی سود جسته و همانند سایر تحقیقات دارای دو زیر بخش عمده جهت انجام بوده است. بخش اول را مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای جهت بررسی مواردی چون ادبیات نظری موضوع و پیشینه تحقیق به خود اختصاص داده و بخش دوم در قالب پژوهش میدانی و پیمایشی جهت جمع‌آوری اطلاعات و سپس تدوین و تکمیل پرسشنامه انجام پذیرفته است. روایی صوری و

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

محتوایی پرسشنامه با تأیید کارشناسان مربوطه انجام شد و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در این رابطه α=۰/۸۲ برآورد گردیده، که با توجه به آستانه‌های در نظر گرفته شده در منابع علمی معتبر، از قابلیت اعتماد مطلوبی برخوردار است (سکاران، ۱۳۸۱: ۱۰۶). جامعه آماری شامل ۴۰۰۰۰ خانوار ساکن در ۸۸۵ روستای منطقه سیستان بوده است، حجم نمونه براساس فرمول شارپ، کوکران و تصحیح ۴۰ روستا تعیین گردید.

رابطه (۱)

$$n = \frac{Nt^2 s^2}{Nd^2 + t^2 s^2}$$

رابطه (۲)

$$n = \frac{n^1}{1 + \frac{n}{N}}$$

که در آن، n حجم نمونه، t درجه اطمینان در سطح ۹۵ درصد (برابر با ۱/۹۶)، d احتمال خطا برابر با ۰/۰۵ و N حجم جامعه(۵۴۱۹۸ خانوار) و s پیش برآورد واریانس جامعه با استفاده از پرسشنامه‌های مرحله‌ی پیش آزمون می‌باشد. برای تعیین روستاها، ابتدا فاصله آن‌ها از مرز بر حسب شعاع نزدیک‌ترین روستا به مرز تا دورترین روستاها (کمتر از ۲۰ کیلومتر، ۲۰ تا ۴۰ و ۴۰ کیلومتر به بالا) بدست آمده است. تعداد روستاهای نمونه در هر شعاع با استفاده از روش تخصیص متناسب (براساس تعداد روستای هر شعاع)، در شعاع اول ۱۶ روستا، شعاع دوم ۱۳ روستا و شعاع سوم ۱۱ روستا با استفاده از نرم افزار MINITAB به صورت تصادفی انتخاب شدند (جدول ۳).

جدول (۳) تعداد روستاهای مورد مطالعه به تفکیک شعاع تأثیرگذاری از مرز.

شعاع	فاصله تا مرز	تعداد روستا	نام روستا
شعاع اول	کمتر از ۲۰ کیلومتر	۱۶	میلک، کفتارگی، بامری، ده امیر، قلعه نو، سارانی، اله داد، ماککی، هاشمزهی، ده مختار، خمک، خدارحم، گل میر، ملک‌حیدری، ده حاتم، عباس رستم.
شعاع دوم	۲۰ تا ۴۰ کیلومتر	۱۳	ده میرخان، بزی، ده حاجی عبدالله، ده سرحدی، لورگ خاری، ابراهیم آباد، تپه دز، کندوکه، حسن آباد، کربلایی موسی، ده شیخا، زیارتگاه، حسن رحمان.
شعاع سوم	۴۰ کیلومتر به بالا	۱۱	سرسنگ، حسینا، گل آباد، ده سنچولی، ده عوض، حاجی عباس، ده منصوری، ده ولی داد، جهانتیغ، اله آباد، ده پیران.

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

برای تعیین حجم نمونه خانوارهای ساکن در روستاها از فرمول کوکران استفاده شد (حافظ-نیا،۱۳۸۴: ۱۴۰).

حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران در سطح ۹۵ درصد اطمینان(T= ۱/۹۶) برابر با ۳۸۴ سرپرست خانوار ساکن در روستاهای نمونه تعیین گردید، در مراحل بعدی تحقیق تحلیل داده-های گردآوری شده در قالب پرسش‌نامه با استفاده از نرم‌افزار SPSS صورت گرفته و از آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون جهت پاسخ‌گویی به سؤالات استفاده شده است.

یافته‌های توصیفی

میانگین سنی جامعه نمونه (سرپرستان ۳۸۴ خانوار) ۵۵/۴ سال، با حداقل ۲۲ سال و حداکثر ۷۲ سال و میانگین بُعد خانوار ۴/۳۷ نفر می‌باشد. از لحاظ سطح سواد، ۳۸/۸ درصد آن‌ها بی-سواد و ۶۱/۲ درصدشان باسواد بوده‌اند. از تعداد ۳۸۴ خانوار جامعه نمونه، ۹۴/۴ درصد سرپرستان خانوار مرد و بقیه زن (۵/۶ درصد) بوده‌اند. برای درک موضوع تحقیق در ابتدا کارکردهایی که در ارتباط با مرز در روستاهای نمونه وجود داشته، مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج پژوهش موید آن است که در شعاع اول ۹۲/۸ درصد، شعاع دوم ۷۰/۳ درصد و در شعاع سوم ۴۷/۶ درصد روستاییان اقدام به فروش سوخت و دیگر کالاها (آرد، کود شیمیایی، مصالح ساختمانی، سیلندر گاز و غیره) می‌نموده‌اند (جدول ۴).

جدول (۴) درصد افراد درگیر در ارتباط با فروش سوخت و کالاها در روستاهای نمونه

شعاع	فروشندگان سوخت و کالا	واسطه‌های خرید	صاحبان ماشین	رانندگان و کمک رانندگان	انبار	حمل و جا به جایی
شعاع اول	۹۲/۸	۳۰/۴	۲۸/۷	۴۷/۵	۲۴/۳	۴۳
دوم	۷۰/۳	۲۳/۹	۱۸/۱	۳۶/۷	۱۳/۴	۳۱/۲
سوم	۴۷/۶	۱۷/۳	۱۱/۸	۲۷/۹	۵/۵	۲۰/۱

مأخذ: مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۲.

بیشترین میزان درآمد کسب شده از فروش سوخت و کالا توسط خانوارهای ساکن در شعاع اول (۱۵۰۰۰۰۰ ریال) و کم‌ترین میزان درآمد ماهانه[۱] (۱۰۰۰۰۰۰ ریال) را روستاهای شعاع سوم به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۵).

[۱]. به دلیل داشتن اعشار زیاد میزان درآمدها و در جهت تسهیل و خلاصه شدن محاسبات از روش گرد کردن اعداد استفاده شده است.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

جدول (۵) میانگین درآمد ماهانه حاصل از قاچاق سوخت و سایر کالاها در روستاهای نمونه (ریال).

شعاع	فروشندگان سوخت و کالا	واسطه‌های خرید	صاحبان ماشین	رانندگان و کمک رانندگان	انبار	حمل و جا به جایی
شعاع اول	۱۵۰۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰۰۰	۶۰۰۰۰۰۰	۳۰۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰۰
دوم	۱۲۰۰۰۰۰	۳۸۰۰۰۰۰	۲۵۰۰۰۰۰۰	۵۰۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰۰	۱۸۰۰۰۰۰
سوم	۱۰۰۰۰۰۰	۳۲۰۰۰۰۰	۲۰۰۰۰۰۰	۴۵۰۰۰۰۰۰	۱۵۰۰۰۰۰	۱۲۰۰۰۰۰

مأخذ: محاسبات نگارندگان، ۱۳۹۲.

این افراد درآمد کسب شده را برای بالا بردن کیفیت زندگی خود در روستاها و شهر (تبدیل پول خود از سرمایه جاری به ثابت، مانند خرید و فروش زمین‌های کشاورزی، مسکن) سرمایه-گذاری می‌کردند، بدین‌سان این چرخه درآمدی بصورت غیرمستقیم در رونق اقتصاد منطقه مؤثر بوده است.

منطقه سیستان در مجموع دارای ۲۶۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان می‌باشد. از این مقدار ۵۳ کیلومتر آن دارای دیوار بتنی، ۵۷ کیلومتر نیز دارای خاکریز و ۱۵۵ کیلومتر هم با کانال و سیم‌های خاردار مسدود شده است. پس از احداث دیوار بتنی در حاشیه مرز، کلیه مشاغل مرتبط با مرز دچار انحطاط شده و به نظر می‌رسد با بستن آن عملاً این اقشار، هیچ گونه بهره‌ای از مرز بدست نیاورده‌اند (شکل ۳).

شکل(۳) دیوار بتنی بین مرز سیستان و افغانستان.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

یافته‌های تحلیلی

● فعالیت‌های کشاورزی

همان‌طور که جدول شماره ۶ نشان می‌دهد در بُعد اقتصادی میـزان فعالیـت‌هـای کشـاورزی شامل سطح زیر کشت و فعالیت‌های زراعی روستاییان قبل از احداث دیوار بتنی در حاشیه مرز، به ترتیب ۳/۷۹ درصد و ۳/۷۲ درصد بوده که این مقادیر بعد از احداث دیوار بـه ۲/۵۲ درصـد و ۲/۴۹ درصد کاهش یافته است. با توجه به اینکه سطح معناداری در آزمون ویلکاکسون کوچکتر از ۰/۰۱ (sig<۰/۰۱) می‌باشد؛ بنابراین در سطح اطمینان ۹۹ درصد، می‌توان کاهش فعالیـت-های زراعی را بعد از احداث دیوار استنباط نمود. از جمله دلایل این نوع از تغییرات می‌تـوان بـه این نکات اشاره داشت که قبل از احداث دیوار مرزی روستاییان به علت مبادلات مرزی با کشور افغانستان به جهت سودآوری بالای مبادلات مرزی از جمله سـوخت، بخشـی از درآمـدی کـه از این طریق کسب می‌کردند در بخش کشاورزی هزینه می‌نموده‌اند به نحوی که کشاورزی در این منطقه توسعه یافته‌تر نسبت به بعد از احداث دیوار مـرزی مـی‌باشـد. عـلاوه بـر ایـن، سـاکنین منطقه (قبل از احداث دیوار) به خاطر استفاده از سهمیه سـوخت گلخانـه‌هـا، اقـدام بـه کشـت گلخانه می‌نموده‌اند تا از این طریق هم از سـود آوری حاصـل از محصـولات کشـاورزی و هـم از درآمد حاصل از مازاد سوخت مصرفی گلخانه‌ها بهره می‌بردند. بطـوری کـه اگـر روسـتاییان در بخش کشاورزی دچار خسران می‌گشتند فروش حاصل از سوخت جبران خسـارت مـی‌نمـود. از طرفی دیگر کامیون‌ها و ماشین‌های باری فراوانی از موقعیت تجاری منطقه جهت قاچاق کـالا و حمل سوخت استفاده می‌کردند. رانندگان وسایل نقلیه در هنگام برگشـت از مقصـد در صـورت وجود، محصولات کشاورزی روستاییان را با قیمت حمل نازلتری روانـه شـهرهای بزرگتـر مـی-کردند. در حال حاضر با توجه به افزایش قیمت حمـل و نقـل، برخـی از محصـولات کشـاورزی (مانند هندوانه) بدون برداشت سر زمین‌ها باقی و یا تنها در سطح منطقه بفروش خواهد رسـید. به هر حال این عوامل در کنار بسته شدن مرز به صورت غیر مستقیم سـبب زوال فعالیـت‌هـای کشاورزی منطقه گردیده است.

● فعالیت‌های دامی

رونق داشتن پرورش گاو و گوسفند در ارتفاعات افغانستان و قیمت پـایین دام در ایـن کشـور سبب گردیده بسیاری از مرزنشینان در قبل از احداث دیوار مـرزی احشـام را از آن سـوی مـرز وارد کشور کرده و پس از نگهداری مدت زمانی، آن‌ها را با قیمت بالاتری بـه فـروش رسـانیده و سود نسبتاً بالایی کسب می‌نموده‌اند. در حال حاضر فعالیت‌های دامی روستاییان شـامل میـزان

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

نگهداری دام، پرورش طیور و میزان تولیدات دامی به ترتیب از ۴/۲۱ درصد، ۳/۸۴ درصد و ۴/۴ درصد در قبل از احداث دیوار بتنی در حاشیه مرز، به ۲/۴۰ درصد، ۲/۴۸ درصد و ۲/۴۱ درصد کاهش داشته است (جدول ۶). در همین راستا، آمار دفتر امور دام سازمان جهاد کشاورزی شهرستان زابل نیز مؤید آن است که قبل از احداث دیوار، در سطح سیستان سالیانه حدود یک میلیون و سیصد و نود و هشت هزار رأس دام (گوسفند، بره، بز و بزغاله گاو و گوساله) وجود داشته است. در حالی که پس از احداث دیوار بتنی به حدود یک میلیون یک صد هزار رأس کاهش یافته است (جهاد کشاورزی شهرستان زابل،۱۳۹۲). به هر حال، با عنایت به آمار دفتر امور دام سازمان جهاد کشاورزی شهرستان زابل و نتایج حاصل از آزمون آماری ویلکاکسون، می‌توان کاهش فعالیت‌های دامی روستاییان را پس از احداث دیوار نتیجه گرفت.

- **درآمد، پس‌انداز و شغل**

فعالیت‌های اقتصادی روستاییان از گذشته‌های دور همواره تحت تأثیر مرز قرار داشته است. بر همین اساس مؤلفه‌های درآمد، پس انداز و شغل از مهم‌ترین مؤلفه‌های مورد بررسی در بحث مرز است. در این راستا شاخص‌های درآمد، میزان پس انداز، رضایت از شغل، اشتغال زنان، میزان تأمین نیازهای اولیه و انگیزه سرمایه گذاری به ترتیب از میانگین ۳/۶۸، ۳/۸۵، ۳/۷۵، ۳/۲۶، ۳/۸۵، ۳/۶۷ در قبل از احداث دیوار مرزی به میانگین ۲/۱۲، ۲/۴۳، ۲/۶۰، ۲/۶۷، ۲/۳۴، ۲/۳۳ در بعد از ایجاد دیوار مرزی کاهش می‌یابد (جدول ۶). بر این اساس، روستاییان از درآمد خود قبل از احداث دیوار مرزی به واسطه تبادلات مرزی با کشور افغانستان ابراز رضایت داشته‌اند. شایان ذکر است تنها در برخی از روستاها که در شعاع اول قرار گرفته‌اند، به علت مجاورت با حاشیه مرز و برخورداری از کارت‌های موقت تجاری، ساکنین آن نسبتاً مبادلات مرزی خود را با آن سوی مرز بر قرار دارند. لذا این قبیل از روستاها نسبت به سایر روستاهای مورد مطالعه از وضعیت اقتصادی بهتری برخوردارند. روستاهای اله‌داد، میلک، ده حاتم، ماککی، ده مختار، خدارحم، ده امیر و سارانی در این گروه از روستاها قرار دارند.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

جدول (۶) نتایج آزمون ویلکاکسون در بررسی اثرات اقتصادی احداث دیوار بتنی از دیدگاه روستاییان.

مؤلفه‌ها		شاخص‌ها	قبل از احداث دیوار مرزی		بعد از احداث دیوار مرزی		رتبه‌های منفی	رتبه‌های مثبت	z	سطح معناداری sig
			میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار				
فعالیت‌های کشاورزی	زراعی	سطح زیر کشت	۳,۷۲	۹۵۱,	۲,۴۹	۱,۰۹۶	۲۹۶	۳۸	-۱۲,۵۹۵	۰/۰۰۰
		فعالیت‌های زراعی	۳,۷۹	۸۶۰,	۲,۵۲	۱,۱۷۱	۲۸۳	۳۱	-۱۲,۸۹۹	۰/۰۰۰
	دامی	میزان نگهداری دام	۴,۲۱	۱,۱۶۶	۲,۴۰	۱,۰۹۶	۳۰۲	۱۴	-۱۴,۸۳۱	۰/۰۰۰
		میزان پرورش طیور	۳,۸۴	۱,۰۰۷	۲,۴۸	۱,۱۳۲	۳۱۱	۱۱	-۱۴,۷۱۷	۰/۰۰۰
		تولیدات دامی	۴,۴۰	۸۶۸,	۲,۴۱	۱,۰۲۲	۳۲۷	۲۶	-۱۵,۲۷۱	۰/۰۰۰
درآمد و پس‌انداز		درآمد	۳,۶۸	۱,۰۳۷	۲,۱۲	۱,۰۳۲	۲۸۰	۴۵	-۱۲,۳۷۳	۰/۰۰۰
		میزان پس‌انداز	۳,۸۵	۹۱۵,	۲,۴۲	۱,۰۹۷	۳۰۰	۳۲	-۱۳,۰۹۲	۰/۰۰۰
		انگیزه سرمایه‌گذاری	۳,۶۷	۱,۰۳۶	۲,۳۳	۱,۰۳۰	۳۲۹	۳۴	-۱۴,۷۴۲	۰/۰۰۰
		میزان تأمین نیازهای اولیه خانوار	۳,۸۵	۸۱۱,	۲,۳۴	۱,۱۵۲	۳۷۳	۰	-۱۷,۲۶۳	۰/۰۰۰
شغل		میزان اشتغال زنان	۳,۲۶	۸۷۵,	۲,۶۷	۱,۱۷۶	۱۶۴	۹۴	-۶,۷۸۵	۰/۰۰۰
		میزان رضایت از شغل	۳,۷۵	۸۸۹,	۲,۶۰	۱,۱۳۲	۲۸۳	۵۰	-۱۱,۵۴۵	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

با توجه به جدول شماره ۶ ملاحظه می‌شود که پاسخگویان بر این عقیده‌اند که احداث دیوار بتنی موجب نابسامانی در وضعیت اقتصادی خانوارهای روستایی گردیده و مولفه‌های مورد بررسی در سطح معناداری ۰/۰۰۰، نشان دهنده تأثیر منفی دیوار بر هر یک از مولفه‌ها دارد.

- **تمایل به مهاجرت**

در بُعد اجتماعی نیز تمایل به مهاجرت از میانگین ۲/۴۲ درصد در قبل به میانگین ۴ درصد بعد از احداث دیوار افزایش یافته است (جدول ۷). در همین راستا آمار مهاجرت خانوارهای منطقه سیستان (پس از بسته شدن مرز) حاکی از آن است که حدود ۷۰۰۰ خانوار سیستانی به خارج از استان مهاجرت کرده‌اند (فرمانداری شهرستان زابل،۱۳۹۲). مهاجرت مرزنشینان به شهرهای بزرگ بر اثر فقدان انگیزه‌های لازم برای زندگی مسلماً در امنیت منطقه تأثیرگذار خواهد بود. زیرا مهاجرت خانوارها، در آینده نه چندان دور کاهش جمعیت یا تخلیه روستاهای این منطقه را در پی دارد.

- **اوقات فراغت**

منظور از اوقات فراغت بخش‌هایی از تفریحات و سرگرمی است که روستاییان به واسطه

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

داشتن درآمد به تفریحات سالم اقدام می‌کردند. بیشتر پاسخ‌دهندگان ذکر کرده‌اند که بعد از بسته شدن مرز میزان تفریحات و مسافرت‌هایشان به واسطه احداث دیوار در حاشیه مرز کاهش یافته است. میزان سرگرمی و تفریحات از میانگین ۳/۵۶ به ۲/۳۶، دید و بازدید به واسطه مهمانی از میانگین ۳/۶۴ به ۲/۵۳ و میزان مسافرت از میانگین ۳/۶۰ به ۲/۴۱ بعد از احداث دیوار در حاشیه مرز کاهش یافته است (جدول ۷).

- **قاچاق و مبادلات مرزی**

یکی از مهم‌ترین جنبه‌های تأثیرگذاری احداث دیوار بتنی در حاشیه مرز سیستان و افغانستان کاهش قاچاق سوخت می‌باشد. بر طبق نتایج بدست آمده قاچاق سوخت و کالا به ترتیب از میانگین ۴/۵۲ و ۳/۵۹ در قبل از بسته شدن مرز به ۱/۵۸ و ۲/۳۰ کاهش یافته است. از دیگر جنبه‌های مثبت احداث دیوار مرزی کاهش میزان ورود مواد مخدر از افغانستان به ایران می‌باشد. بر اساس مطالعات انجام شده در افغانستان حدود ۹۹ درصد مجموع کشت خشخاش در ۷ استان جنوبی و غربی این کشور صورت گرفته است. مجموع تولید تریاک در افغانستان در سال ۲۰۰۹ میلادی حدود ۶۹۰۰ تن و مجموع درآمد کشاورزان خشخاش کار افغانستان حدود ۴۳۸ میلیون دلار در سال برآورد گردیده است (بیگم قدمگاهی،۱۳۸۹: ۱۲۲). ورود مواد مخدر که از شرق کشور و از جمله مرز سیستان وارد می‌شده است یکی از مهم‌ترین و خطرناک‌ترین مسایل اجتماعی تلقی شده که جان میلیون‌ها انسان را به کام مرگ فرو می‌فرستد؛ همان گونه که اشاره شد در قبل از احداث دیوار مرزی، کاروان‌های قاچاق مواد مخدر و نیز جابه‌جایی اتباع خارجی از این مرز استفاده می‌کردند. خوشبختانه در حال حاضر با احداث دیوار بتنی و انسداد مرز تا حد قابل توجهی از بروز این معضلات جلوگیری به عمل آمده است. به طوری‌که از نظر پاسخ‌گویان ورود مواد مخدر از میانگین ۳/۷۸ به ۲/۱۲ روند نزولی را در پی داشته است (جدول ۶). از دیگر جنبه‌های مثبت احداث دیوار در حاشیه مرز می‌توان به کاهش آدم‌ربایی اشاره کرد. طبق نظر روستاییان با احداث دیوار مرزی دیگر هیچ گونه آدم‌ربایی در سطح منطقه رخ نداده است.

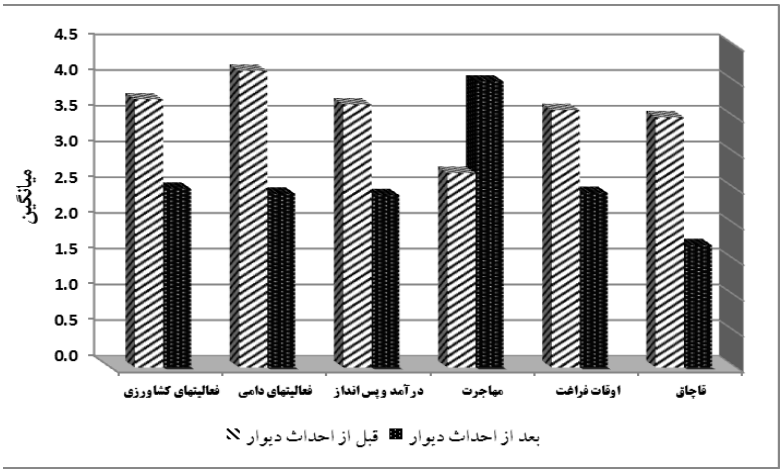
[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

جدول (۷) نتایج آزمون ویلکاکسون در بررسی اثرات اجتماعی احداث دیوار بتنی از دیدگاه روستاییان

مؤلفه‌ها	شاخص‌ها	قبل از احداث دیوار مرزی		بعد از احداث دیوار مرزی		رتبه‌های منفی	رتبه‌های مثبت	z	سطح معناداری sig
		میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار				
مهاجرت	میزان تمایل به مهاجرت	۲,۴۴	۱,۱۲۳	۴	۱,۳۵۶	۷۴	۲۶۸	-۱۰,۷۷۵	۰/۰۰۰
اوقات فراغت	میزان سرگرمی و تفریحات	۳,۵۶	۸۶۵,	۲,۳۶	۱,۰۵۹	۳۱۷	۷	-۱۵,۴۶۷	۰/۰۰۰
	میزان مهمانی	۳,۶۴	۷۹۶,	۲,۵۳	۹۲۸,	۳۵۵	۰	-۱۷,۶۷۳	۰/۰۰۰
	میزان مسافرت	۳,۶۰	۱,۰۳۰	۲,۴۱	۱,۰۱۳	۳۰۸	۱۴	-۱۴,۹۲۸	۰/۰۰۰
قاچاق	میزان قاچاق سوخت	۴,۵۲	۱,۰۰۹	۱,۵۸	۰۸۷۹	۳۶۷	۷	-۱۷,۱۱۹	۰/۰۰۰
	میزان قاچاق کالا	۳,۵۹	۱,۵۸۹	۲,۳۰	۱,۷۸۵	۲۵۲	۱۱۸	-۱۱,۰۰۱	۰/۰۰۰
	میزان ورود مواد مخدر	۳,۷۸	۱,۷۸۹	۲,۱۲	۱,۳۲۱	۲۹۷	۷۰	-۱۳,۴۹۶	۰/۰۰۰
	میزان آدم ربایی	۲,۱۱	۱,۱۵۷	۱,۱۴	۱,۱۲۳	۲۰۹	۲۳	-۱۱,۱۸۰	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲.

بر طبق جداول ۷ و ۶، سطح معناداری کمتر از ۰/۰۱ (sig<۰/۰۱) می‌باشد، بنابراین نتایج حاصل از آزمون ویلکاکسون نشان دهنده آن است که با ۹۹ درصد اطمینان، بین مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی در دو مقطع قبل و بعد از احداث دیوار مرزی تفاوت وجود دارد.

شکل (۴) مقایسه مؤلفه‌های مورد بررسی شده در قبل و بعد از احداث دیوار مرزی(مأخذ: یافته‌های تحقیق،۱۳۹۲).

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

همان طور که شکل ۴ نیز نشان می‌دهد میزان فعالیت‌های کشاورزی، دامی، درآمد و پس انداز و اوقات فراغت نسبت به دوره قبل از احداث دیوار مرزی در سطح روستاها کاهش داشته است. از طرفی دیگر تمایل به مهاجرت با افزایش و قاچاق نسبت به بعد از احداث دیوار با کاهش روبرو شده است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

بهبود وضعیت اقتصادی (اشتغال، درآمد و ...) مرزنشینان همواره از اهداف کشورها بوده است. در سال‌های اخیر با احداث دیوار در حاشیه مرز سیستان و افغانستان تغییراتی در وضعیت اقتصادی و اجتماعی روستاییان پدید آمده است. بر این اساس نتایج بدست آمده از آزمون ویلکاکسون نشان می‌دهد که احداث دیوار مرزی تأثیرات منفی و مثبتی را در سطح منطقه پی داشته است. از جمله اثرات منفی احداث دیوار کاهش فعالیت‌های اقتصادی روستاییان می‌باشد. از طرفی دیگر کاهش قاچاق سوخت، حمل مواد مخدر و کاهش آدم ربایی از اثرات مثبت احداث دیوار محسوب می‌شود. با توجه به اینکه سیستان در شرایط کم آبی به سر می‌برد و احداث دیوار مرزی مشکلات اقتصادی و اجتماعی برای روستاییان منطقه فراهم آورده است. برای حفظ و نگه‌داشت جمعیت روستایی و کمک به پویایی اقتصاد روستاییان نیازمند برنامه-ریزی‌های متناسب با این منطقه می‌باشیم. در این راستا برای افزایش سطح درآمد روستاییان توجه به پیشنهادات ذیل ضرورتی اجتناب ناپذیر می‌باشد:

- باز گذاشتن مرز در ساعات مشخصی از روز و کنترل دقیق مبادلات تجاری.
- توسعه و گسترش بازارچه مرزی و همچنین اولویت دادن حق تجارت با روستاییان.
- اجازه تبادل کالاهای مشخص به روستاییان حاشیه مرز جهت افزایش درآمد و جلوگیری از مهاجرت.
- توسعه و حمایت از فرش دست بافت سیستان و دیگر صنایع دستی روستایی.
- استفاده از فرودگاه زابل جهت توسعه ظرفیت ترابری و هوایی آن، از طریق امکان ظرفیت-های ترانزیتی و حمل و نقل کالا از دریای عمان به کشور افغانستان می‌تواند به توسعه منطقه کمک کند.
- با توجه به اینکه کشور افغانستان در حال حاضر به لحاظ سطح توسعه عقب مانده می‌باشد. فرصت بسیار مناسبی است که کالاهای مورد نیاز کشور افغانستان شناسایی گردد و سپس با استفاده از تولیدات داخلی از طریق مرز سیستان صادر گردد. در این راستا در صورت موفقیت، می‌توان کارخانجات تولیدی را در سیستان احداث و یا منتقل کرد.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

منابع وماخذ

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی، کماسی، حسین، جهانی، احمد (۱۳۹۱). **مقایسه تطبیقی ساختار اقتصادی اشتغال در شهرستان‌های مرزی با غیر مرزی در استان کرمانشاه بر اساس ضریب مکانی (L.Q)**، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، فروردین ۹۱.

۲. احمدی‌پور، زهرا، مختاری‌هشی، حسین، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و وزین، نرگس (۱۳۸۶). **بررسی روند شتاب توسعه‌یافتگی فضاهای سیاسی – اداری کشور، مطالعه موردی: استان‌های ایران در برنامه‌های اول تا سوم توسعه (۱۳۸۳ تا ۱۳۸۶)**؛ فصلنامه ژئوپلیتیک، سال سوم، شماره اول، بهار. صص ۵۰- ۲۲.

۳. احمدی‌پور، زهرا، حافظ نیا، محمدرضا، محمدپور، علی (۱۳۸۷). **تأثیرات اقتصادی و اجتماعی بازگشایی مرزها (نمونه موردی: بخش باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان؛** پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۶۵،صص ۱۸-۱.

۴. ایلکا، شهاب و دین‌پناه، غلامرضا (۱۳۹۰). **پهنه‌بندی سکونت‌گاه‌های مرزی کشور از طریق رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده‌آل**، پژوهش‌های ترویج و آموزش کشاورزی، سال چهارم، شماره۲، تابستان۹۰.

۵. بشیری، حسین (۱۳۸۷). **بررسی جغرافیایی روستاهای مرزی استان اردبیل به منظور توسعه اقتصادی و اجتماعی با تاکید بر نواحی مرزنشین**. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه تهران.

۶. بیک‌محمدی، حسن، نوری، سیدهدایت ا...، بذرافشان، جواد (۱۳۸۴). **اثرات خشکسالی-های ۱۳۷۷-۸۳ بر اقتصاد روستایی سیستان و راهکارهای مقابله با آن**، فصلنامه جغرافیا و توسعه، سال سوم، شماره۵، صص ۷۲-۵۳.

۷. بیگم قدمگاهی، مرضیه، وطن دوست، غلامرضا، پیشگاهی فرد، زهرا (۱۳۸۹). **مقایسه اثرپذیری مناطق مرزی و مرکزی کشور از مواد مخدر و تأثیر آن بر اقتصاد خانوار (مطالعه موردی تایباد و تهران)**، فصلنامه علمی پژوهشی جغرافیای انسانی، سال دوم، صص ۱۳۲-۱۱۹.

۸. پرسکات، جی. آر (۱۳۵۸). **گرایش‌های تازه در جغرافیای سیاسی**، ترجمه: دره میرحیدر، تهران، دانشگاه تهران.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

۹. جهاد کشاورزی شهرستان زابل (۱۳۹۲). **آمار سالیانه دام سیستان.**

۱۰.حافظ نیا، محمدرضا، جهان پرور، محسن، مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۹). **برنامه ریزی و آمایش فضا،** دوره چهاردهم، شماره ۳، صص ۳۷-۵۴.

۱۱.حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۱). **جغرافیای سیاسی ایران،** تهران، انتشارات سمت.

۱۲.خسروی، محمود (۱۳۸۷). **تأثیرات محیطی اندرکنش نوسان‌های رودخانه هیرمند با بادهای ۱۲۰ روزه سیستان،** فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۹۱، صص ۱۹ تا ۴۸.

۱۳.کامران، حسن، محمدپور، علی، جعفری، فرهاد (۱۳۸۸). **تحلیل کارکرد بازارچه مرزی باجگیران،** نشریه علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، سال ششم، صص ۲۵-۷.

۱۴.رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، پاپلی یزدی، محمدحسین، عبدی عرفان (۱۳۸۷). **ارزیابی اثرات اقتصادی بازارچه مرزی بازتاب‌های توسعه مناطق مرزی؛ مطالعه موردی بازارچه مرزی شیخ صالح شهرستان ثلاث باباجانی، استان کرمانشاه،** فصلنامه ژئوپلیتیک، سال چهارم، شماره دوم، صص ۱۰۹- ۸۸.

۱۵.سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی (۱۳۷۸). **اولین گزارش ملی توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران.**

۱۶.سکاران، اوما(۱۳۸۱). **روش‌های تحقیق در مدیریت،** ترجمه محمد صائبی و محمود شیرازی، چاپ دوم، انتشارات مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی، تهران.

۱۷.طاوسی، تقی و رئیس‌پور، کوهزاد(۱۳۸۹). **تحلیل آماری و پیش‌بینی احتمال وقوع طوفان‌های شدید با استفاده از روش تجزیه و تحلیل سری‌های جزئی(مطالعه موردی: منطقه سیستان)،** مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال اول، شماره ۲، صص ۱۰۵ – ۹۳.

۱۸.فال‌سلیمان، محمود، بیجاری، علی، ابطحی‌نیا، آمنه (۱۳۸۹). **نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی: نمونه موردی استان خراسان‌جنوبی،** مجموعه مقالات همایش ملی پایانه‌ها و بازارچه‌های مرزی، فرصت‌ها و چالش‌ها، دانشگاه ایلام

۱۹.فتح الهی، سعید، گراوند، احمد و چولگی، غلامرضا (۱۳۹۰). **نقش بازارچه‌های مرزی در امنیت اقتصادی مناطق مرزی مهران،** فصلنامه علمی تخصصی دانشکده علوم و فنون مرز، سال دوم، پیش شماره۲، صص۱۱۲-۸۵.

۲۰.فرمانداری شهرستان زابل (۱۳۹۲). **گزارش منتشر نشده آمار خانوارهای مهاجر در منطقه سیستان.**

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

۲۱.قالیباف، محمدباقر، شگفتی، اسلام یاری، رمضان‌زاده لسبویی، مهدی (۱۳۸۷). **تأثیر ابعاد سرمایه اجتماعی بر امنیت مرزها مطالعه موردی: بخش مرزی نوسود شهرستان پاوه استان کرمانشاه**، فصلنامه ژئوپلیتیک – سال چهارم، شماره دوم، صص ۵۰- ۲۵.

۲۲.مجتهدزاده، پیروز (۱۳۸۱). **جغرافیای سیاسی سیاست جغرافیایی**، تهران، انتشارات سمت.

۲۳.مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن (۱۳۹۰).

۲۴. معاونت برنامه‌ریزی استانداری سیستان و بلوچستان(۱۳۹۰) بانک اطلاعات پایه استان و شهرستان‌های تابعه (شهرستان زابل)، زاهدان.

۲۵. معتمدنژاد، کاظم(۱۳۴۷). **جغرافیای سیاسی**، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

۲۶.میرحیدر، دره. (۱۳۸۰). **مبانی جغرافیای سیاسی**، چاپ ۸. تهران: انتشارات سمت.

۲۷.میرلطفی، محمودرضا، خسروی، محمودعلی، بندانی، میثم (۱۳۹۱). **واکاوی علل ماندگاری جمعیت در مناطق آسیب‌پذیر از مخاطرات محیطی(مطالعه موردی روستاهای شهرستان هیرمند)**، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال دوم، شماره ۳، صص ۱۰۹- ۹۰.

۲۸. مهندسین مشاور فرپاک (۱۳۶۳). **گزارش مرحله اول تأمین و احداث شبکه آب مشروب کلیه قراء سیستان**، جلد اول، سازمان منطقه‌ای بهداری سیستان و بلوچستان، زاهدان.

Chandoevwit, Worawan, Yongyuth Chalamwong, Srawooth paitoonpong(2004). ***Thailand's Cross Border Economy, A case Study of sa Kaeoand ChiangRai***, Thailand Development Resource Institute(TDRI).

Glassner, Martin, Ira. (1993). ***political*** **geography**; USA, john wiley and son.

Jones, Philip. N & Wild, Trevor (1994). ***Opining the frontier: Recent spatial impacts in the inner – germanbordes zone, Regional studies***, Vol. 28. No.3.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]

Niebuhr, A (2004). ***the impact of EU enlargement on European border region,*** HWWA Discussion paper, No 33, p 23.

Taylor, P. j. (1991). ***Political Geography***. Second edition. UK: Longman Scientific and Technical.

[Downloaded from ndea10.khu.ac.ir on 2026-11-08]